

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

SZERDAHELYI MÁRK

KÜLFÖLDI SZOBRÁSZOK MUNKÁSSÁGA MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

– ÁTTEKINTÉS A HAZAI SZOBRÁSZAT 1800-TÓL 1855-IG TERJEDŐ IDŐSZAKÁRÓL,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÉCSI MŰVÉSZEK SZEREPÉRE –

2009.

MŰVÉSZETTÖRTÉNET DOKTORI ISKOLA, A DOKTORI ISKOLA VEZETŐJE DR.
KELÉNYI GYÖRGY DSc., EGYETEMI TANÁR

A BIZOTTSÁG TAGJAI ÉS TUDOMÁNYOS FOKOZATUK:

DR. PROKOPP MÁRIA CSc., EGYETEMI TANÁR – ELNÖK

DR. FARBAKY PÉTER PHD. – BELSŐ BÍRÁLÓ

DR. SZENTESI EDIT PHD. – KÜLSŐ BÍRÁLÓ

DR. ÁGOSTON JÚLIA PHD. – TITKÁR

DR. KOMÁRIK DÉNES DSc. – BIZOTTSÁGI TAG

DR. JÁVOR ANNA PHD. – BIZOTTSÁGI TAG

DR. LŐVEI PÁL PHD. – BIZOTTSÁGI TAG

DR. KELÉNYI GYÖRGY DSc., EGYETEMI TANÁR - TÉMAVEZETŐ

I. A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSEI

A hazai klasszicista szobrászat, különösen annak külföldi művészeit érintő kutatása a magyar művészettörténet-írás egyik nagy hiányossága. Mivel ebben az időszakban elsősorban idegenből érkezett mesterek kaptak jelentősebb és igényesebb megbízásokat, ezért e periódus kiemelkedő alkotásai is elsősorban az ő nevékhöz köthetők. A zömében bécsi tanultságú, ott is élő és dolgozó művészek nagy száma és munkássága igen meghatározó; művészetük és az általuk képviselt új ízlés megjelenése és elterjedése alapvetően hatott a hazai szobrászatra. Kétségtelen jelentőségük ellenére mind a mai napig nem született semmiféle kísérlet az ezen mesterek által készített kiemelkedő szobrászati anyag összegyűjtésére és bemutatására. Jelen doktori disszertáció ezt a hiányt igyekszik pótolni, s egyben első kísérletet tesz arra, hogy a korszak legfontosabb alkotásainak egy szegletét a korabeli sajtó, az eddigi publikációk és saját kutatások segítségével mutassa be. Kísérletet tesz ugyanakkor az olyan általános kérdések megválaszolására is, mint a korszak szobrászának szerepe műalkotásának koncepciójában, vagy a megrendelő és a művész kapcsolatának létrejötte, annak mibenléte. Igyekszik bemutatni az időszak bécsi és hazai szobrászatának sajátos helyzetképét, ismertetni a szobrászati díjakat, az elterjedt anyagokat, illetve az akadémiai oktatás rendszerét, felépítését. Jelen dolgozat egyik nem titkolt, legfőbb célja a korszak szobrászata iránti figyelem felkeltése, az ismertetett alkotások iránt elapadt érdeklődés újbóli életre hívása és az ebből fakadó további kutatások ösztönzése és előmozdítása.

II. A KUTATÁS VÁLASZTOTT MÓDSZEREI

A hazai klasszicista szobrászat tárgyalásának egyik sajátossága, hogy az alkotások tanulmányozásakor a stíluskritika csak nagyon kevés esetben vezet eredményre; jóformán az egyedüli módszertani segítség, a minőség kérdése lehet. Sajnos ez utóbbi megközelítés is a legtöbb esetben csak arra enged következtetni, hogy az adott művet első- vagy másodvonalbeli hazai, bécsi, esetleg itáliai mester készítette-e. Amennyiben több bécsi szobrász munkáját kell egymástól megkülönböztetni, úgy gyakran akkor is zsákutcába kerül a kutatás, ha tudni lehet az alkotók között kiket kell keresni. Erre jelen disszertáció is ismertet példákat, így az egykori Pesti Német Színház homlokzati múzsaszobrairól – bár csak fényképfelvételekről ismerjük őket – nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy melyiket készítette Franz Vogl és melyiket Friedrich Berringer. Erre már csak azért is érdemes a figyelmet felhívni, mert bár egyikük sem számított kimagasló művésznek, Vogl lexikonok által jegyzett udvari szobrász volt, míg Berringer egy csaknem névtelen kismester lehetett. Jól megfigyelhető, hogy esetükben is mennyire elnyom minden egyéni ízt az akadémikus formanyelv, az antik formavilág és minták hithű másolása. A fentiekből következik, hogy jelen dolgozat a legtöbb esetben kerüli a mesterekhez nem köthető alkotásokat, hiszen azokat – egyéb források hiányában – igen nehéz konkrét szobrászok neveihez kapcsolni, mindazonáltal néhány esetben megkísérli ennek lehetőségét.

Sokkal nagyobb segítséget nyújtanak a korabeli sajtóban megjelent városismertetések és az elsősorban építkezésekkel összefüggő beszámolók, leírások, cikkek, csak úgy, mint a könyv formában megjelent országismertetések, úti leírások. Ezekon túlmenően a levéltári források adják jelen téma másik legfontosabb támaszát. Ide tartoznak a korabeli levelezések, szerződések, kiadási naplók, jegyzőkönyvek, árajánlatok és egyéb dokumentumok, amik a pénzügyi háttérrel túl sok esetben értékes információkat tartalmaznak egy-egy szobrászati mű megbízásával vagy elkészítésével kapcsolatban. Lényeges még megjegyezni, hogy jelen disszertáció megírásában segítséget nyújtott a témában megjelent igen kevés számú korábbi kutatás is, melyekkel kapcsolatban elsősorban Schoen Arnold és Csatkai Endre nevét kell kiemelni.

III. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSAI, EREDMÉNYEI

A disszertáció bevezetőjének általános ismérvei elsősorban olyan háttérinformációkat kívánnak nyújtani, melyek zöme a periódus tárgyalásánál ez eddig elkerülte a kutatók figyelmét, azonban ismeretük jelen dolgozat szempontjából fontos. Ezek közé tartozik a szobrász és a megbízó kapcsolatának létrejötte, melynek a korszakban vélhetőleg általános gyakorlatára több példát is felsorakoztat jelen dolgozat. Közülük kell kiemelni idősebb Wesselényi Miklós síremlékének történetét, mely Kazinczy levelezését alapul véve elég jól rekonstruálható. Ennek – valamint több más példa – alapján megállapítható, hogy Zauner szerepe – főleg II. József lovasszobrának elkészítésétől egészen a húszas évekig – a megrendelések elosztásában központi lehetett, mivel személye egyfajta „továbbítóként” működött, s bár munkát ekkoriban már egyáltalán nem vállalt, önmaga helyett szívesen ajánlott másokat. Szintén általános, eddig érdemben nem tárgyalt kérdés, hogy mekkora szerepet kaphatott a mester saját művének megtervezésében és a koncepció kialakításában. A felhozott példák azt mutatják, hogy mivel ebben az időben a szobrászati művek legnagyobb része épületplasztika, illetve épületekhez tartozó szobor, ezért ezeknél az építésznek kulcsszerepe lehetett. A saját elképzelés, a másolat (akár festményről) illetve a megbízó iránymutatásainak megvalósítása inkább az önálló alkotások esetében jelentkeztek, így kevésbé tartoztak a tárgyalt időszak általános gyakorlatai közé. Mint fontos ismérv – és ez eddig nem érintett témakör – került jelen dolgozatba a korszak szobrászati anyagának bemutatása, mely által képet kaphatunk a Habsburg birodalom klasszicizmusban elterjedt kő- és fémfajtáiról, a gipsz és egyéb materiák elterjedéséről és azok használatáról az egyes műtípusok esetében. A tanulmány a korszak tárgyalásánál ezeken felül olyan nélkülözhetetlen információkat is ismertet, mint a szobrászati díjak fajtái, az akadémiai oktatás felépítése, vagy a magyar és osztrák szobrászok korabeli megítélése.

A második fejezet az átláthatóság kedvéért három – korai, érett és késői – részre osztva tárgyalja kronologikusan a periódus legfontosabb alkotásait. Ezek ismertetésének zöme új kutatási eredményeket tartalmaz, de sok esetben – korábbi tanulmányokra támaszkodva – maguk a szobrok keletkezésének összefoglalója, a hazai klasszicista szobrászatba történő elhelyezésük is új megvilágításba állítja a műveket, melyek közül az alábbiakban a legfontosabbak rövid rezüméje olvasható.

KORAI PERIÓDUS – 1800-1820

Klasszicista szobrászatunk alighanem első nagyszabású épületplasztikái fűződnek az 1803-ra elkészült fűvészkerti *Festetich-villa* épületéhez. A magas színvonalú és igen korainak számító domborművek problematikájával ez eddig kutató nem foglalkozott, azonban köszönhetően az elmúlt évek gondoskodásának, a homlokzat egy kis részéről lekerült az évtizedek óta mindent elborító repkény, melynek következtében négy dombormű vált tanulmányozhatóvá. Az Atalanta és Meleagros, illetve a feltehetően Hercules és Anteus küzdelmét (szokatlan módon, álló alakokkal) ábrázoló jelenetek az egykori főhomlokzatot díszítették, míg mellettük, az északi oldal utolsó két axisában a Tél és a Tavasz ábrázolásai kaptak helyet. Ezekkel átellenben, a déli oldalon kivehető egy ölelkező nimfa-faun pár, valamint néhány szőlőfürtöt emelő puttó alakja is, melyek nyilván az Ősz, a mellette található relief szegletéből elősejlt forrásnimfa pedig alighanem a Nyarat szimbolizálja. Figyelemreméltóak ezek a domborművek egyfelől azért, mert nem antik istenségeket, hanem mitológiai jeleneteket ábrázolnak, másfelől azért is, mert ezek közé évszakok ábrázolásai is vegyülnek. Szintén ritkaságnak számít a keleti oldalon található büsztök homlokzaton való megjelenése, mely bár utólagosnak tűnik (korabeli ábrázoláson sem látni), az épület legkorábbi leírása már említi. Sajnos a szobrász vagy szobrászok személye továbbra is kérdéses. Josef Klieber, esetleg

Augustin Robatz neve merült fel, de mindenképp külföldi, valószínűleg bécsi mester jöhet szóba.

A pesti *Schondorfer-ház* domborműveinek mesterkérdését jelen tanulmány csak annyiban tárgyalja, hogy felveti annak lehetőségét, hogy a domborműveket készítő művész esetleg azonos a Sándor-palotánál dolgozó Anton Kirchmayer személyével. Tudható ugyanis, hogy a bajor szobrász legkésőbb 1809-ben már Pesten lakott (itt is halt meg ez évben), de igen valószínű, hogy már évekkel korábban a fenti építkezés okán ideköltözött. Elképzelhető tehát, hogy a Pesten lakó és nyilván itt dolgozó Kirchmayer a Sándor-palota szobrászati munkái után (esetleg mellett) elvállalta a Schondorfer-ház plasztikáinak kivitelezését is. Ezt erősíti, hogy mindkét épület – bár nem biztos, hogy a domborművekkel együtt – 1806 folyamán elkészült, s egy, a helyszínen dolgozó mester foglalkoztatása mind a kapcsolattartás, mind az anyagiak szempontjából nyilván sokkal kedvezőbb volt. Az említett szobrász közreműködését támasztaná alá az is, ha be lehetne bizonyítani – amiről eddig csak feltételezések születtek neves kutatóktól –, hogy Pollack neve mindkét épület esetében akár tervezőként, akár kivitelezőként szerepet játszott. A hipotézist gyengíti a kétely, vajon Kirchmayer elvállalhatta-e majdnem egyszerre két ilyen volumenű megbízást? Sajnos egy esetleges stíluskritikai elemzés sem ad támpontot, hiszen a legtöbb relief megsemmisült, sérült, de az összehasonlításban nehézséget okoz az is, hogy a palotához készült alkotások kőből, a polgárházé pedig gipszből készültek. Amennyiben nem Kirchmayer a szobrász, úgy a korszak jelesebb bécsi mesterei között kell keresnünk alkotót.

Ez eddig szinte ismeretlen emlékcsoportként kerül tárgyalásra a *kistapolcsányi* [Topoľčianky, Szlovákia] *Keglevich-könyvtár* gazdag szobrászati díszítése. Az 1811-1812 között készült – eredetileg a gróf bécsi palotáját ékesítő, majd 1831 folyamán Kistapolcsányba szállított – huszonhárom büszt, valamint négy nagyméretű relief képekkel illusztrált bemutatására e disszertáció vállalkozik először. A portrékat a bécsi Augustin Robatz készítette, a domborműveket a szintén bécsi Jakob Schroth, de a Josef Redel akadémiai festőművész által megrajzolt reliefek olyan széleskörű műveltségről tesznek tanúbizonyságot, mely alapján okkal feltételezhető, hogy elsősorban a megrendelő, Keglevich János elképzeléseit tükrözik. Az adoráló földrészek között elhelyezkedő Apollo és a kilenc múza jelenete, a művészetek ábrázolása, illetve valószínűleg a természet- és bölcsészettudományokat szimbolizáló alkotások nemcsak mesteri kivitelezésük, de bonyolult koncepciójuk okán is e korszak csúcsművei közé sorolhatók. Ez utóbbi két relief jeleneteinek helyes magyarázata e dolgozat egyik legnehezebb kérdésfelvetése, ám a válaszadás már túlnyúlik a keretein, jóllehet néhány csoport és szereplő beazonosítására vállalkozik.

A *gannai római katolikus templom és Esterházy-mauzóleum* szokatlanul gazdag szobrászati alkotásaira jelen disszertáció is felhívja a figyelmet. A magyarországi megrendelőknek sokat dolgozó Josef Klieber 1817-1818 közé tehető hat, ember nagyságú alakja és négy nagyméretű domborműve a korszak szobrászatának kiemelkedő munkái. Jelen dolgozat először veti fel annak lehetőségét, hogy a mauzóleumban található Esterházy Jánosnak és feleségének, Pálffy Jozefa Máriának szarkofágjain elhelyezkedő egy-egy arcképes bronzdombormű is (az egyéb díszítések mellett) Klieber alkotásai lehetnek. E feltételezést táplálja egyfelől, hogy a korábban elhunyt házaspár 1816-ban kapott egységes kőkoporsókat, ekkorra pedig már Klieber neve nagyon is valószínű, hogy felmerült a belső díszítések alkotójaként (sőt, a munkát már el is kezdhette), másfelől az 1839-ben megjelent Nagler lexikon úgy fogalmaz, hogy a művész a templom és a családi kriptá részére is végzett szobrászati munkákat. Ez alapján elképzelhető, hogy a színvonalas, korszakunkban igen ritkának számító bronzból öntött portré-domborművek is Klieber alkotásai.

A kutatók számára is majdnem ismeretlen a hazai klasszicista szobrászat egyik legkiemelkedőbb alkotása, a bajai Szent Péter és Pál apostolok templomában található *Polimberger György-epitáfium*. Nemcsak mint egyik legszebb hazai síremlék, de a bronz használata miatt, mint egyik legunikálisabb alkotás is megkülönböztetett figyelmet érdemel a

disszertációban. A már említett, igen tehetséges Jakob Schroth a korszak sírplasztikáinál nem ritka mód, Canova hatása alatt készítette a bécsi Mária Krisztina-síremlékről jól ismert figurákkal kísért kompozícióját. Az 1818-ban felállított nagyméretű epitáfiumhoz csak három évvel később, 1821-ben fejezte be a nyolc alakos, temetési gyászmenetet ábrázoló reliefet, melyet személyesen vitt Bajára és helyezte a falisírba. Ezzel egyetemben – valószínűleg ugyanekkor –, szintén az Odry család rendelte meg a madarasi *Latinovits József-síremléket*, melyet ugyancsak Schroth készített. A korabeli leírás alapján feltételezhető, hogy tán még a fenténél is különlegesebb alkotásról lehet szó, mivel a szarkofágot egy gyönyörűen megmintázott, embernagyságú, térdelő női bronzalak díszítette, melyhez hasonló a hazai emléktárgyakban sem a 18. századból, sem pedig a 19. század első ötven évéből nem ismeretes (csak ólomból). Sajnos a mű sorsa ismeretlen. A hosszú ideje tartó kutatásnak egyelőre csak annyi eredménye van, hogy valószínűsíthető, hogy a madarasi templom szentélybővítéskor lebontott Latinovits-sírbolt szarkofágjaival együtt vihették el 1937 folyamán (ha addig meg nem semmisült, miután a szabad ég alatt állt hosszú ideig).

ÉRETT PERIÓDUS – 1821-1840

Bár az esztergomi *Károly Ambrus-síremlék* mint hazánk egyik legszebb és legmonumentálisabb síremléke nem ismeretlen a hazai kutatók többsége előtt, a Giuseppe Pisani által 1824-ben faragott márványmű készítésének háttéréről és a kortárs sajtóvisszhangról ez eddig mégsem jelent meg kutatás. Jelen disszertáció ezt a hiányt hivatott pótolni két módon: egyfelől a mű genezisének levéltári forrásokkal mutatja be, másfelől számos korabeli beszámolót és újságcikket ismertet a műről hozzáértő és dilettáns szerzők tollából egyaránt. Különösen tanulságos annak bemutatása, hogyan oszlanak meg a vélemények, miután 1831 folyamán az alkotással szemben Ferenczy felállítja a Szent István protomártírt ábrázoló oltárszobrát. A dolgozat ezen felül először ismerteti a síremlék – egy időben pontosan be nem határolható, ismeretlen mester által készített – barokkos tervrajzát is, mellyel kapcsolatban további kutatásokra lesz szükség.

Szintén esztergomi a *Béke és Örök életet* megszemélyesítő két géniusz is, melyet jelen szerző Andreas Schroth egyik főműveként korábban már tárgyalt. Új források felbukkanásának köszönhetően a dolgozatban egyfelől ezek elkészítésének pontos idejére derül fény (nem 1824, hanem 1826), másrészt a korabeli sajtóvisszhangok tükrében a mester munkái némileg új megvilágításba kerülnek amellett, hogy a kriptához fűződő új alkotásaira is felhívja a figyelmet.

Esztergomhoz fűződik a *Szent Anna-templom* is, melynek szobrászati berendezése korszakunk jelentős alkotásai közé tartozik. Az 1829-1831 között készült, de ötvenévi kényszerszünet miatt csak 1836-ban befejezett belső domborművekről a tanulmány – az eredeti szerződést felkutatva – bemutatja, hogy Rudnay hercegprímás kezdetben nem reliefekről, hanem nyolc, Mária-ünnepet ábrázoló freskó elkészítéséről állapodott meg Andreas Schroth szobrásszal. Úgy tűnik azonban, hogy nem sokkal később elvetették a festés ötletét – talán a tartósság vagy a mester esetleges alkalmatlansága miatt (Schrothtól valóban csak vászonképek ismeretesek) – és a tematikát is megváltoztatva, Mária életéből vett jeleneteket ábrázoló reliefeket mintáztattak meg. Miután 1836-ban a templom befejezésére lehetőség nyílt, az építész Packh gondoskodott a lépcső két oldalára felállítandó angyalfigurák kifaragtatásáról, mely ügyben levelet írt Bécsbe, a korábban a bazilikánál dolgozó Georg Herzognak. E két nagyméretű alak elkészítése tehát semmiképp sem lehet 1831 vagy a körüli – szemben korábbi datálásommal –, hanem nagy valószínűséggel még a fenti levél megírásának évében, 1836 folyamán lettek készen.

Az 1849-ben rommá lőtt pesti Vigadó a *Redout* építésével kapcsolatban bár jelentek meg korábban tanulmányok, a szobrászati munkákról jóformán semmit sem tudni. Szerencsére a Pesti Szépítő Bizottmány iratai alapján rekonstruálható, hogy Dunaiszky

Lőrinc, Uhrl Ferenc, Bauer Mihály és Johann Maurer közül mi alapján döntöttek úgy, hogy végül Uhrl kapja meg a megbízást, e döntésben mennyi szerepe volt Pollacknak, illetve a nádornak és végül milyen alkotások is valósultak meg. A szobrok és domborművek kivitelezése 1830-1832 között folyt, s a korszakunkban szokatlanul gazdag szobrászati díszítés kapott Vigadó a hazai klasszicizmus egyik legdíszesebb középületévé vált.

A *pannonhalmi apátság toronydomborműve* a tárgyalt időszak egyik csúcsműve, melyről jelen disszertáció részletesen ír. Az 1831-re elkészült hatalmas, közel 10 méter hosszú, ólomöntvényből öntött, részint relief, részint körplasztikákat felsorakoztató mű tárgyalása zömében a korábbi tanulmányomra támaszkodik, de néhány új adatot is közöl. Így pl. kitűnik, hogy jelenlegi tudásunk szerint Rómer Flóris nevéhez fűződik az első nyomtatásban megjelent leírása Andreas Schroth művének, illetve, hogy Josef Klieber saját munkájaként említi egy Pannonhalmára készített „hatalmas történelmi domborművet”, melynek említése a korabeli iratokban nem található, elkészültéről nincs tudomásunk, viszont elegendő félreértésre adott alapot ahhoz, hogy több helyen is Klieber műveként jegyezzék Schroth hiteles alkotását.

A tárgyalt korszakban igen ritka a pályázati kiírás, s ezért nagy jelentőségű a soproni *Városi Színház oromcsoportjának* története, ami azonban több más szempontból is figyelemreméltó. Egyfelől kitűnik, hogy az 1840 januárjában meghirdetett pályázatra jelentkező hat szobrász közül csupán egyetlen hazai akadt, másfelől megtudjuk, hogy kik voltak azok a mesterek, akik ekkoriban egy ilyen megbízásra vállalkoztak (Andreas Schroth, Georg Herzog, Anton Dietrich, Ignaz Güttner, Birkmayer Ignác, Josef Dialer). Bár e műről korábban már jelent meg egy rövid cikk, jelen tanulmány több forrás felhasználásával, bővebben ismerteti a sok szempontból igen tanulságos pályázatot és annak menetét.

KÉSŐI PERIÓDUS – 1841-1855

A késői periódus egyik legnagyobb szabású szobrászati megbízása valósult meg az egykori *Pesti Városháza attikaszobrai* esetében. Bauer Mihály és Uhrl Ferenc 1844-1847 között kivitelezett alkotásainak létrejöttéről alapos kutatás ez eddig nem jelent meg. A Pesti Szépítő Bizottság iratai között fennmaradtak az allegorikus figurák elkészültének háttérére vonatkozó források, így rekonstruálható a szobrok születése. Ezekből megtudható, hogy jóllehet eredetileg Bauer kapta a megbízást, a magisztrátus – a korszak „pallérozottságára” hivatkozva – inkább a bécsi Klieberrel szeretne volna az alakokat kifaragtatni. Nem tudni pontosan miért – talán a társadalmi elégedetlenség miatt, melyről újságcikk is megjelent – ettől a tanács elállt és a megbízást visszaadta Bauernak, illetve a botrányt ügyesen kihasználó és merész hangú levelével a figyelmet magára felhívó Uhrlnak. Ez utóbbi megbízása mögött az is állhatott, hogy ekkorra már a Városháza bővítése befejeződött és a szobrokat szerették volna minél hamarabb felállíttatni. Nyilván az anyagiak játszhatták a döntő szerepet abban, hogy az összesen tizenegy alakot csak a megbízás – és a benne szereplő határidő lejárta – után négy évvel helyezték az épület attikájára, melynek végső mozzanatait számos újság is nyomon követte.

A *Hentzi-emplékműről* nemrégiben alapos tanulmány jelent meg. Jelen disszertáció ezt a publikációt, valamint több más forrást felhasználva kísérel meg összefoglalóan bemutatni az alkotás keletkezésének háttérét, sorsát, valamint elhelyezni a korszak szobrászatában. Ismertet ezenfelül egy tanulmányrajzot az egyik alakhoz, valamint a mellékfigurák gipszmásolatainak őrzési helyét is, melyekről ez eddig magyar nyelven publikáció nem számolt be, létezésük a hazai kutatók előtt alighanem ismeretlen. A Franz Bauer és Hans Gasser szobrászok által 1851 folyamán készített alakokkal díszített alkotás, mint első pest-budai köztéri emlékmű rendkívüli jelentőséggel bír, de kiemelkedik a gótizálás és a bronz használata miatt is.

Ez eddig semmilyen tanulmány sem foglalkozott a *csákvári Szent Mihály-templom szobrászati díszítésével*, pedig a hazai késői klasszicizmus egyik szinte ismeretlen, de annál

jelentősebb alkotása található itt. A Georg Herzog bécsi szobrász nevéhez fűződő, 1852-ben öntött, nagyméretű Szent Mihály harca a Sátánnal című csoport nem csak mint oltárszobor ritka példája e korszaknak, hanem monumentalitása és a cink használata miatt is csaknem egyedülálló alkotás. Herzog műve emellett azért is figyelemreméltó, mert előképe Raffaello azonos témájú festménye, illetve közvetlen módon, szobrászi megfogalmazásban valószínűleg a Mattielli-féle, a bécsi Szent Mihály templom kapucsarnoka fölé készített kompozíció. Külön megemlítendő, hogy a templomot díszítő többi szobra esetében (két angyal, Immaculata, valamint Mária a kis Jézussal) a művész jól látható helyen tünteti fel saját nevét és a készítési dátumot is. Ez a fajta szignálás ekkoriban szokatlan jelenség, s talán a megerősödő művészi öntudat egy megnyilvánulásaként lehet értelmezni.

Az *esztergomi bazilika* építésének vége felé került sor a *templombelső szobrászati díszítéseinek* megrendelésére is. A korszakunkra eső – némileg azon túl is nyúló – alkotások mennyisége, anyaga, monumentalitása és színvonala klasszicista szobrászatunk utolsó kimagasló emlékei közé emelik ezen műveket. Jelen dolgozat összefoglalja az itáliai Pietro Bonani és a bécsi Johann Meixner szobrászok nevéhez fűződő 1852-1857 között készült alkotásokat. Ezen felül az értekezés ismerteti egy összefoglaló kifizetési igazolást Meixnertől, melyben a mester dátumra és hónapra leosztva tételesen elszámol a bazilikához fűződő, már elkészült szobrászati munkáival, s így csaknem az összes esztergomi alkotásával.

Végül meg kell jegyezni, hogy a disszertációban számos, részletesen nem tárgyalt szobor is említést kapott. Ezek közül egy ismeretlen, illetve meglátásom szerint helytelenül megjelölt mester alkotásaként azonosított műre érdemes e téziszűzetben a figyelmet felhívni. Az egyik a Nagler lexikon Anton Dietrich bécsi szobrászra vonatkozó 1835-ös cikke, mely említi, hogy a mester Festetich László megrendelésére nagyméretű szobrot készített Szent István és Szent László királyokról, valamint egy Szent Heléna-alakot is. Az első kettőt már 1939-ben beazonosította Csatkai Endre a *simasági* templom bejáratának két oldalán elhelyezkedő királyszentek figuráiban, *Szent Heléna* vagyis Szent Ilona alakjának sorsa azonban mindeközéig ismeretlen volt. Igen valószínű, hogy az alkotás jelenleg a keszthelyi Festetich-kastély kertjében áll, magas oszlopon. Bár a kevésszámú szakirodalom ismeretlen szobrász alkotásaként tartja számon, illetőleg egy helyen Kugler Mihály művének gondolják, csaknem bizonyos, hogy Dietrich fent már említett szobráról lehet szó. Ezt erősíti – és ezt az alak provenienciájáról tudni lehet –, hogy megrendelője Festetich László volt, aki Ilona lánya védőszentjeként 1826-ban rendelte meg az alkotást, mely 1936-ig a fenékpusztai Zala-híd közelében állt. A feltételezést erősíti a királysobrokkal igen rokon kidolgozási mód és az alakok megfaragásának színvonala is.

A másik alkotás, a disszertációban szintén csak említésként szereplő *simasági oroszlánfigurák* kérdése. Ezekről a már idézett, 1939-es tanulmányában Csatkainak az a véleménye, hogy azok a fenti Dietrich alkotásai lehetnek. Meglátásának alapja vélhetően az, hogy az itteni Festetich-kastély – melyhez az állatalakok is tartoznak – a fenti templommal átellenben áll. Nyilván az ő gondolatát vette alapul a Saur lexikon, így tette a szobrász művei közé ezeket a szobrokat. Csatkai feltételezése valószínűleg téves. Klieber ugyanis életrajzában megemlíti két nagy oroszlánt, melyet a Festetich családnak készített. Ezeket a mai napig leginkább a keszthelyi kastélykertben álló oroszlános vízköpőkkel szokás összefüggésbe hozni. Az ugyan igaz, hogy a kúthoz Klieber készített tervet és az sem kizárt, hogy ő is kivitelezte (bár az állatfigurák kifaragásának színvonala ezt erősen kérdésessé teszi), mégis gyanítható, hogy a fentiekben a mester nem egy reliefre gondolt, hanem két teljes alakos oroszlánra. Ezek pedig a mai napig a simasági Festetich-kastély bejárata mellett található, megrendelője pedig csaknem bizonyosan Festetich László, aki Kliebert is több ízben foglalkoztatta (pl. vele tervezte meg a fenti kútdomborművet és a keszthelyi Zrínyi-kutat is).

IV. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Hébe nyomában. *Népszabadság*, 2002. október 15.

Der Bildhauer Andreas Schroth (1791-1865). *Acta Historiae Artium*, 2004, (1-4) 175-229.

Andreas Schroth szobrász (1791-1865). *Magyar Műemlékvédelem*, XIV, 2007, 133-179.

Die Wiener Bildhauerdynastie Schroth – Eine Genealogische Übersicht. *Adler - Zeitschrift für Genealogie und Heraldik*, 2007, (2) 74-87.

A régi Pesti Városháza szobrai. *Budapest* (megjelenés előtt)